

JEDAN DVOLIST BENEVENTANE SA STARIM NEUMAMA

Pokojni don Ante Rubignoni, župnik u Kaštel-Sučurcu, našao je početkom Drugoga svjetskog rata među spisima svog župnog arhiva dva stara dvolista od papira s prijepisima pravilnika Bratovštine Bl. Djevice Marije »de Diladi«, koja je bila tako nazvana po crkvi, što se i sada nalazi na grobištu sjeverno od istog mjesta K.-Sućurca, a u predjelu, koji se u staro doba zvao latinski »Dilatam« i »de Dilato«,¹ pa kasnije, već u prvoj polovici 16. stoljeća, talijanski »de Diladi« a još kasnije hrvatski »u Hladih« i sada »na Hladih«.

Jedan od ovih prijepisa sadržava izvorni talijanski tekst spomenutog pravilnika, a drugi njegov hrvatski prijevod. Pismo je talijanskog teksta iz 16. stoljeća, u kojem je stoljeću dne 6. travnja 1545. godine bio i pravilnik sastavljen, odnosno i bratovština ustanovljena. Iz istog vremena bit će također i onaj bosančicom pisan hrvatski prijevod. I jedan i drugi dvolist mnogo su oštećeni, pa im je i tekst dosta manjkav.²

Ovim dvjema starim prijepisima spomenutog pravilnika služio je kao omot treći jedan dvolist, kojega sadržaj, iako nepotpuno sačuvan, s više je gledišta vrlo zanimljiv, pa je vrijedno da se objavi.

¹ *Dilatam* je prema Farlatiju primorski kraj, što se proteže od Solina do Trogira, u kojem se nalazi, piše on, devet ili osam kaštela, od kojih je prvi i Solinu najbliži Kaštel Sućurac, kaštel nadbiskupski. Farlati, *Illyr. Sacr.* III, 13.

² Od ovog pravilnika smatramo zgodnijim navesti ovdje početak izvornog talijanskog teksta i onaj u hrv. prijevodu te spomenuti nekoje razlike u kasnijim prijepisima.

Talijanski tekst pravilnika počinje: »Al nome del Padre e del Fiol e del Spiritu Sancto Amen. Anni della natività del signor Iesu Christo Mille CCCCXLV adi .6. de april. Questi sono li Capituli, constitutioni e ordini della scola di fratagla de madona Sancta Maria de dilad (!) del chastel de monsignor arcivescovo de Spalto la (!) quale (!) ordinemo e femo nui fradeli di ditta schola ...« U hrvatskom prijevodu taj početak, ukoliko je sačuvan, glasi: »U litih roistva gospodina ... 4 i peto, na šest aprila. Ovo su kapituli i naredbe od skule bratimi blažene i svete Marie s one strane (!) od kaštela počtovanoga g(ospodi)na arcibiskupa koe nareemo i činimo mi bratimi od rečene skule«. U kasnijim rukopisima, što se čuvaju u arhivu te župe, namjesto godine 1545. zabilježena je kao godina ustanovljenja bratovštine godina 1515., a naziv za položaj nije »de diladi« (mj. de Diladi), što je hrvatski prevodilac pogrešno preveo »s one strane«, kao da bi bilo pisano »dila«, nego u talijanskom i u hrvatskom tekstu stoji hrvatski naziv u *Hladih* (»Costituzioni ... delli Confratelli della B. V. Maria u *Hladih*« – »Capituli ... Bratimi Blažene Dvice Marie u *Hladih* Gospodina Arcibiskupa Splitskog«). Kako-su u potonjim prijepisima nastale te promjene, ne bismo znali kazati. U šematizmu splitske biskupije zabilježena je prema tim kasnijim prijepisima godina 1515., a naziv za položaj, kako je sada u porabi: *na Hladih*.

Dvolist je od pergamene, ali zbog duge porabe i on je dosta oštećen i zgužvan. Sadašnja je veličina prvog lista 35×22 cm, a drugoga $30 \times 21,5$ cm. Na sve četiri stranice bili su ispisani liturgijski tekstovi, a nad nekojima od njih zabilježene su i neume za napjeve. Zbog namjene, kojoj je dvolist služio, prelazeći naime često preko oznojenih ruku, tekst je na prednjoj stranici prvog lista dobrim dijelom izbljedio, a na zadnjoj drugog lista slova su zbog istog uzroka skoro potpuno izlizana. Listovi su po sredini nešto trpjeli također od vlage, a drugi list je još mjestimice i proparan. Radi toga je tekst i na nutarnjim stranicama nešto krnjast, ali se skoro svugdje daje upotpuniti ono, što nedostaje.

Pismo je na tome dvolistu dosta lijepa okrugla beneventana, i prema tome jedan prilog više za povijest tog pisma, koje je nastalo u Montecassinu te trajalo za više vjekova u južnoj Italiji i kod nas u Dalmaciji. Pisar na mnogo mjesta još spaja zajedno, različite riječi, koje su pisari u glavnim središtima već u 10. stoljeću bili počeli dobro rastavljati. Za difton *ae* upotrebljava se sa sedilom ispod njega, ali mnogo češće (12 prema 6 puta na ovome odlomku) samo prosto *e*. Riječi *autem* i *omnis* pokraćuje na stariji način (*au* i *om*is), a slog *tur* bilježi znakom, koji slični na arapski broj 2, stavljen iznad slova *t*. Nad dvostrukim *i* nalaze se samo u jednome slučaju dvije kose crtice, ali ih je, čini se, i ondje dodala druga, kasnija ruka. U dva druga slučaja nemaju iznad sebe nikakve crtice. Slovo *r* s nešto produljenim i prema gore zavnutim desnim ramenom ne spušta se ispod osnovne crte, nego ostaje na njoj. U interpunkcijama je naš pisar još potpuno nestalan. Za označivanje manje stanke (mjesto našeg zareza) služi se točkom na osnovnoj crti ili točkom na osnovnoj crti, a povise nje kosom crticom. Za dvotočje upotrebljava isto tako ili samo točku ili točku s kosom crticom iznad nje, a za konačnu stanku (*distinctio finalis*) upotrebljava katkada samo točku na osnovnoj crti, katkada točku i nad njom kosu crticu ili, što dosad uopće nije bilo zapaženo, točku i zarez vodoravno na osnovnoj crti, a povise točke kosu crticu.³ Osim za gramatičko-logične stanke pisar je stavljao također točku ili točku s kosom crticom i iza onih riječi, koje su se pjevale.

Sve te i druge osobine u pismu našeg dvolista ne pružaju nam posve sigurni kriterij, prema kojem bismo mogli točno odrediti vrijeme, kada je nastao rukopis, iz kojeg je ovaj dvolist bio istrgnut. Prema općem izgledu pisma rukopis bi bio napisan u 12. stoljeću, ali nije isključeno, da je i nešto stariji, iz druge polovice 11. stoljeća. Uzmemo li u obzir namjenu, za koju je rukopis bio upotrebljen, to možemo držati, da je rukopis, kojemu je taj dvolist pripadao, bio ako ne i napisan, a ono barem u porabi kod nas u Dalmaciji.

Već smo spomenuli, da je na prvoj stranici dvolista tekst dobrim dijelom izbljedio, a na zadnjoj skoro potpuno izlizan i nečitljiv. Zato ćemo ovdje

³ Ni dr. Viktor Novak (*Scriptura beneventana s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane*, Zagreb 1920, str. 43; *Latinska paleografija*, Beograd 1952, str. 162) ni Giulio Battelli (*Lezioni di Paleografia*, Città del Vaticano 1949, str. 131-132), koji su se pišući o beneventani oslanjali na najboljeg poznavaoca tog pisma Lowea, ne navode za završnu stanku (*distinctio finalis*) ovog znaka, koji se nalazi na drugoj stranici našeg dvolista iza riječi: *presepio* (5.a crta odozgo), *nostrum* i *uenerantes* (predzadnja i zadnja orta).

donijeti s prve stranice samo prvih pet redaka, a onda ono, što se nalazi na unutrašnjim stranicama, drugoj i trećoj, od kojih prilazemo i fotografske snimke. Naslove, koji su u rukopisu pisani crvenilom, donosimo razmaknutim slovima, a gdje je naslov zapisan crvenilom uz tekst u drugom dijelu ili na kraju retka, stavljamo ga poviše teksta na posebnoj crti. Kratice razrješujemo, a gdje je tekst izbljedio ili proparan, stavljamo, što je upotpunjeno, među uglaste zgrade. Zamjenjivanje nekih slova (na pr. *t* za *d*, *c* za *qu*, *i* za *y*) te i neke gramatički pogrešne oblike ostavljamo onako, kako ih je pisar zapisao ispravljajući jedino ono »*dūs apro*« u petom retku odozgo na trećoj stranici, jer nema nikakva smisla, a u predlošku, iz kojeg je pisar prepisivao, moralo je stajati »*diuersa pro*«, pa tako ovdje i prepisujemo.

Prvi list. ro

» scabellum]pedum tuorum. Alleluia. Versus. Dominus dixit ad [me] filius meus es tu e/go hodie genui te./

S(equentia) S(ancti) Eu(angeli) Sec(undum) Luc(am) / In illo tempore exiit edictum a cesare / Augusto ut describeretur uniuersus orbis. Hec descriptio

Prvi list. vo

euangelizo uobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est uobis hodie saluator qui est Christus dominus in ciuitate David. Et hoc uobis signum: In uenietis infantem pannis inuolutum et positus (!) in presepio. Et subito facta est cum angelo multitudo militie celestis exercitus laudantium et dicentium: Gloria in altissimis Deo et in terra pax hominibus bone uoluntatis

Offertorium. Letentur celi et exultet terra ante faciem Domini quoniam uenit.

Oratio. Accepta sit tibi Domine quesumus hodiernae festiuitatis obla / tio, ut[tua gratia largi]ente per hec sacrosancta commem / tia in illius inuenia[mur] forma in quo tecum est nostra substantia. / per eundem.

Prephatio. Uere dignum eterne Deus. Quia per incarnati uerbi tui / misterium noua mentis nostre oculis lux tue / claritatis effulsit. Ut dum uisibiliter Deum cogno / scimus, per hunc inuisibilem amore rapiamur Et ideo.

Infra canonem (?)

Communicantes et noctem sacratissimam celebrantes, qua beate Marię intemerata uirg / nitas huic mundo edidit saluatorem Iesum Christum dominum nostrum. / Sed et memoriam uenerantes.

Drugi list. ro

Cantate. et Dominus regnauit exultet. A(ntiphona). Propter fidem [castitatis] iussa sum suspendit (!) eçuleo. ad / iuua me Domine Deus meus in

tortura mammillarum mearum. P(salmus). Cantat(e). Et D(ominus) regnauit irascantur.

Hec autem dicens flebat cotidie et orabat. Et sicut quis / sitiens in ardore solis fluente fontium concupiscit / ita desiderabat ad martirii coronam attingere / et diuersa pro Christi nomine supplitia sustinere. Uidens igitur Afrodisia mentem ejus immobilem permanere, abiit at / Quintianum et dixit ei: facilius po[terunt] saxa moliri / et ferrum in plumbum conuer[ti] quam ab intentione christiana mens istius puelle [...].

(R(esponsorium))

Qui me dignatus est ab omni plaga curare et mammillam meam meo pectori / restitui (!) ipsum inuoco Deum uiuum. Versus. Medicinam carnalem corpori meo num / quam exhibui, set habeo dominum Iesum Christum, qui solo ser[mo]ne restaurat uniuersa. Ipsum.

Ego enim et filię meę sine ces[satione ...] uicibus nobis / inuicem successimus et per diem[ac no]ctem nichil a / liud gressimus (!) nisi ut agere[mus] quali[ter] eius animum ...

Na prvom listu recto i verso imamo, kako se vidi, sačuvan dio liturgijskog teksta za prvu misu na Božić, naime zadnje riječi iz graduala »Tecum principium«, zatim »Alleluia« sa stihom »Dominus dixit«, pa za istu misu: evanđelje, ofertorium te tajnu molitvu (Oratio ili Secreta) iza prikazanja i k tome još one posebne dodatke u Predslovlju (Prefaciji) i Kanonu (u molitvi »Communicantes«), što se pjevaju, odnosno mole za Božić. Na drugom pak listu sačuvao nam se dio iz službe (iz jutrnje) za blagdan sv. Agate, djevice i mučenice, koja se slavi dne 5.veljače. To je dio teksta iz druge noćnice, od koje ovdje imamo zabilježene najprije početne riječi 95. i 96. psalma, zatim čitavu antifonu »Propter fidem castitatis« i iza nje početne riječi 97. i 98. psalma. Iza toga dolazi bez ikakva naslova kratka ali čitava lekcija iz Svećičina života, za kojom slijedi rezponzorij »Qui me dignatus est«, pa nadno lista tri retka druge lekcije, koja je svršavala na zadnjoj stranici. Na toj zadnjoj stranici nakon svršetka spomenute druge lekcije slijedio je rezponzorij s početnim slovom *I*. Iza toga slijedile su još, koliko se moglo prepoznati, dvije lekcije i dva rezponzorija, ali je sve to, kako je prije spomenuto izlizano i nečitljivo.

Iz navedenog sadržaja tih dvaju listova vidimo, da oni nijesu išli neposredno jedan za drugim, nego da je između njih bilo još drugih listova, na kojima se nalazio zapisan svršetak teksta za prvu božićnu misu te, uz ostalo, i početak službe (Oficija) za blagdan sv. Agate. Ali isto tako je jasno, da je također ispred tih dvaju listova i iza njih bilo još drugih, na kojima se nalazio barem početak božićne mise i svršetak Službe na čast sv. Agate. Taj je dvolist prema tome pripadao nekoj posebnoj liturgijskoj knjizi, u koju je pisar uvrstio iz Misala i Brevijara ono, što mu je za njegovu crkvu služilo.

Čitajući na tom dvolistu zapisane tekstove za prvu božićnu misu i uspořádajući ih s tekstovima u sadašnjem Rimskom misalu nalazimo između njih nekoliko zanimljivih razlika. Tako na pr. u Predslovlju (Prefaciji) za Božić namjesto: »per incarnati verbi mysterium«, kako je u sadašnjem Rimskom misalu, naš rukopis ima: »per incarnati verbi *tui* misterium«; namjesto »claritatis infulsit« u našem je rukopisu »claritatis *effulsit*«, a namjesto: »per

hunc in invisibilium amorem rapiamur« naš odlomak ima: »per hunc invisibilium amore rapiamur«. Dalje u Kanonu u molitvi »Communicantes« prije prijetvorbe (posvećenja), iza onih riječi: »huic mundo, edidit Salvatore«, kojim u Rimskom misalu završuje taj dodatak za Božić, naš rukopis dodaje još: »Iesum Christum Dominum nostrum«.⁴

Ali liturgiste će zanimati i oni na našem dvolistu sačuvani tekstovi iz službe sv. Agate. Po broju sačuvanih psalama, lekcija i rezponzorija, koji su zapisani na trećoj te bili zabilježeni i na četvrtoj stranici, vidi se, da rukopis, iz kojeg je ovaj dvolist bio istrgnut, nije pripadao nikojoj crkvi svjetovnoga klera, nego da je služio jednoj monaškoj crkvi. Jutarnja (Matutinum), glavni dio službe božje (Officium divinum), za svjetovni kler uređena je tako, da svaka od triju noćnica (nocturnum) ima tri antifone, tri psalma i tri lekcije sa tri rezponzorija, a u monaškoj službi božjoj prve dvije noćnice imaju po šest antifona i šest psalama te četiri lekcije sa svoja četiri rezponzorija, a treća noćnica ima tri kantika (popijevke iz Sv. pisma), jednu antifonu, četiri lekcije i četiri rezponzorija. Ovako uređenu jutrnju imaju benediktinci, cisterciti i kartuzijanci.

Na našem odlomku imamo za onu nepotpuno sačuvanu noćnicu zabilježena četiri psalma, pa je već prema tome jasno, da su oni tekstovi na trećoj stranici dio monaške službe božje, a ne one svjetovnog klera. Ispred ona četiri psalma bila su prema tome za istu ovu nepotpunu noćnicu još dva. Ali zanimljivo je, da se za svaki pojedini od tih šest psalama nije pjevala i posebna antifona, kako je to spomenuto za benediktince, cistercite i kartuzijance, nego se ispred dva psalma i iza njih pjevala samo jedna antifona, tako da je noćnica u ovome našem rukopisu imala šest psalama, ali ne i šest antifona, nego samo tri, naime za svaka dva psalma po jednu. To jasno vidimo po onoj jedino sačuvanoj antifoni »Propter fidem«, koja je zabilježena ispred dvaju zadnjih psalama (97 i 98), a ispred nje su zabilježena opet dva psalma (95 i 96), za koje nam se na dvolistu nije sačuvala antifona kao i ni ona za prva dva psalma te iste noćnice, koji također nijesu zabilježeni.

Koja je monaška zajednica imala tako uređenu jutrnju, iz pomagala, što ih imamo pri ruci, nijesmo mogli ustanoviti. Učeni benediktinac Martène u svome velikom djelu *De antiquis Ecclesiae ritibus* iznosi mišljenje, da su benediktinci već od vremena svog utemeljitelja sv. Benedikta imali u svojoj službi za svaki psalam i posebnu antifonu.⁵ Ako je to Martènov mišljenje ispravno, onda rukopis, kojemu je naš dvolist pripadao, nije služio nikojoj benediktinskoj crkvi. Cisterciti imaju u svome Brevijaru za blagdan sv.

⁴ U rukopisu br. 166 (Missale plenum, XI–XII stolj.) Metropolitanske knjižnice u Zagrebu (na pohrani u Sveučilišnoj knjižnici), koji je u Zagreb došao iz Dalmacije, zabilježena je na listu 193 »Prephatio de Natali«, u kojoj se nalazi kao i u našem rukopisu: »per incarnati verbi tui misterium« i »per hunc invisibilium amore rapiamur«, a ostalo je kao u sadašnjem Rimskom misalu. Rukopisni misal stolne crkve u Splitu (XII st.) ima u prefaciji za Božić: »per hunc invisibilium amore rapiamur«, a u ostalome se slaže sa sadašnjim Rimskim misalom.

⁵ »Neque enim eodem modo seu ritu canebantur (antifone): alii enim plures consequenter ante psalmos concinebant... alii vero singulis psalmis singulas antiphonas interserebant; quod praescripsisse videtur Sanctus Pater Benedictus cum psalmos cum antiphonis dicendos esse decernit«. — Martène, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, tomus quartus, Antverpiae 1764, str. 11.

Agate na drugoj noćnici jutrnje psalme 84, 86, 95, 96, 97 i 98, od kojih četiri zadnja točno odgovaraju psalmima sačuvanim na našem odlomku. I antifonu »Propter fidem« imaju cisterciti kao zadnju na drugoj noćnici, ali ne za dva psalma (97 i 98), kao što je na našem odlomku, nego samo za zadnji, devedesetosmi psalam, jer i oni, kao što spomenusmo, za svaki od šest psalama imaju posebnu antifonu. Martène u navedenom djelu spominje, da su nekoji monasi običavali uz jednu antifonu pjevati više psalama, pa navodi sljedbenike pravila sv. Kolumbana i sv. Donata, koji su uz jednu samu antifonu pjevali po tri psalma.⁶ Monahe, koji bi po svome pravilu uz jednu antifonu pjevali dva psalma, spomenuti pisac ne navodi. A bilo bi vrijedno to saznati, jer bismo tako mogli, možda, nešto doznati o podrijetlu i pripadnosti rukopisa, kojemu je taj naš dvolist pripadao.

Svim razlikama između sačuvanih tekstova na našem odlomku i onih, što se za blagdan iste Svetice nalaze u benediktinskom, cistercitskom, rimskom i drugim Brevijarima, mi se ovdje ne ćemo baviti. Spomenut ćemo samo, da su oni tekstovi, sačuvani na trećoj stranici našeg dvolista doista pripadali drugoj noćnici iz jutrnje za blagdan sv. Agate. To bi se moglo zaključiti već iz onog podudaranja psalama i antifone »Propter fidem« na našem odlomku s onima u cistercitskom Brevijaru, ali to sasvim jasno izlazi iz onih prvih riječi prve sačuvane lekcije: »Hec autem dicens«. Te nam riječi dokazuju, da se onom lekcijom nastavljalo pripovijedanje iz svetičina života, pa se dosljedno početak tog života morao pjevati već prije, dakle na prvoj noćnici. Dodat ćemo još, da se lekcije sačuvane na našem odlomku razlikuju od svih onih međusobno različitih u prije spomenutim Brevijarima. Sastavljač lekcija u našem odlomku poslužio se, mjestimice i doslovno »Svetičinim žičem«, što ga je o njoj napisao stari grčki crkveni pisac Metaphrastes.⁷ Pomoću tog Metaphrastova žića mogli smo točno upotpuniti nekoliko riječi, što su na našem dvolistu bile zamrčene ili preparane.

Već smo na početku spomenuli, da se nad nekim tekstovima našeg dvolista nalaze zabilježeni napjevi sa starim neumama. To su napjevi za završetak graduala »Tecum principium« te za »Alleluia« sa stihom prije evanđelja na prvoj strani prvog lista, pa na drugoj strani istog lista za offertorium »Laetentur coeli«, sve za prvu misu na Božić. Na trećoj pak strani imamo najprije završne i početne kajde sedmog tonusa, u kojem su se tonusu (s finalom na *do*) pjevala sva ondje zabilježena četiri psalma, zatim napjev za antifonu »Propter fidem« s ponovo zabilježenim završnim i početnim kajdama sedmog tonusa i onda napjev za rezponzorij »Qui me dignatus est«, što se pjevao iza prve sačuvane lekcije. Na zadnjoj stranici bilo je također sačuvano nekoliko neuma za napjeve rezponzorijâ iza lekcija, ali se, kako je već spomenuto, tekst nije sačuvao.

Te su neume, kao i pismo, beneventanske. Zabilježene su iznad riječi u otvorenom prostoru (*in campo aperto*), bez ikakvih crta i ključeva, ali ne u vodoravnom pravcu, nego diastematski, t. j. više i niže, prema tome, kako

⁶ »Nonnulli denique ad unam antiphonam plures psalmos decantabant, et ita qui sub S. Columbani sanctique Donati vexillis militabant: hi enim, ut antea vidimus, ad singulas antiphonas tres psalmos decantari decernunt«. Martène, ozn. mjesto.

⁷ To latinsko Svetičino žiče, »auctore Simeone Metaphraste ... interprete Joanne Davide Heuxtonio«, izdano je u Acta Sanctorum, Februarii tomus primus (Parisiis) na str. 626–627.

se melodija diže ili spušta, što je pjevaču olakšavalo pjevanje, jer se pomoću onih više i niže zapisanih neuma lakše sjećao napjeva, koji je već unaprijed morao znati napamet. Na koncu svakog reda neuma nalazi se takozvani *kustos*, mala četvrtasta kajdica s uzgor podignutom s desne strane kosom crticom, koji znak pokazuje, s kojom se kajdom napjev nastavlja u idućem redu. Isti taj znak i s istom službom nalazimo zabilježen na trećoj stranici također i usred crtâ (pri početku prve i na kraju druge), te ondje pokazuje, kojom se kajdom ima započeti i nastaviti napjev sedmog tonusa, u kojem su se, kao što je već spomenuto, imala pjevati sva ona četiri psalma.

Na nekojima od tih neuma vide se i nekoji posebni znakovi. To su one jednostavne neume (kajde), ali s desne strane malo uštinute, zatim one crtice, koje neumama od više kajda sijeku stablo poprijeko, a krajevi su im s jedne i s druge strane zavinuti. Kojiput na kraju skupine kajda nalazi se koso položena crtica, a kojiput su i same neume drukčijeg, neobičnijeg oblika. Sve te i slične znakove bilježili su stari, osobito beneventanski glazbeni pisari iznad onih slogova u tekstu, kojima su glasovi slitni (likvescentni). Ali tim znakovima nijesu oni stari pisari samo upozoravali pjevača, da dobro, razgovijetno izvede one slitne glasove, nego su mu ujedno onim posebnim oblicima neuma dozivali u pamet, da one tako zabilježene neume treba i nešto drukčije izvoditi. To saznajemo iz onih različitih naziva, što su ih stari tim posebno bilježenim neumama davali. Takav je na pr. na drugoj stranici našeg dvolista onaj petljici sličan znak, kojim završuje ona skupina kajda iznad prvog sloga u riječi *ante* za ofertorij »Laetentur coeli«, koji su znak stari nazivali »*pes volubilis*«, a drugomu su jednom znaku davali naziv »*pes inflatilis*«. ⁸ Očito je prema tome, da su se te posebno zabilježene neume, pa tako i onaj posebni znak na našem dvolistu morale drukčije izvoditi, naime s nekim posebnim uresima. Koji su to pak uresi ili cvjetići bili, mi danas ne znamo, jer su kasnije glazbeni pisari prestali bilježiti one znakove, odnosno pjevači prestali prema njima pjevati, pa se dosljedno takvo pjevanje sasvim zaboravilo.

Od napjevâ, što su na našem dvolistu zabilježeni, dva su osobito zanimljiva zbog nekih razlika u njihovoj gradnji, a koje se razlike u kasnijim rukopisima i izdanjima, pa ni u vatikanskom izdanju koralnih melodija ne zapažaju. To je vrlo lijep napjev za božićni ofertorij »Laetentur coeli«, koji je građen u četvrtom crkvenom načinu, zatim onaj također lijepi napjev za antifonu iz službe sv. Agate »Propter fidem castitatis«, koji je građen u sedmom i (drugi dio), u osmom načinu. Zapisane starim izvornim neumama čitatelji imadu na priloženim faksimilima, a da oni, koji su vješti glazbi ali ne znaju čitati stare neume, mogu upoznati, kako oni napjevi zvuče i u čemu se sastoje one spomenute osobitosti u njima, donosimo ih prepisane također u modernim notama. Radi ove zadnje svrhe donosimo najprije napjev za božićni ofertorij »Laetentur coeli«, kako on glasi u vatikanskom izdanju Graduala, a zatim kako je on zabilježen na našem odlomku iz Kaštel-Sućurca. Budući da napjeva za tekst antifone u čast sv. Agate »Propter fidem« nemamo iz vatikanskog izdanja, to ga najprije prepisujemo

⁸ Vidi Dom Grégoire M. Suñol O. S. B., Introduction à la Paléographie musicale grégorienne (Paris, Tournai, Rome 1935 — Prevedeno s katalonskoga), str. 223.

iz rukopisnog antifonara splitske stolne crkve (XVI. st.), zatim kako on zvuči na našem sućuraškom odlomku, a onda ispod ovoga donosimo iz vatikanskog izdanja napjev za antifonu na Večernji u čast sv. Agate »Gratias tibi ago«, jer je isti kao i za antifonu »Propter fidem castitatis«.

Gdje se u ovim dvama napjevima nalaze one prije spomenute zanimljive razlike, označeno je zvjezdicom. U ofertoriumu »Laetentur coeli«, radi se, kako čitatelji mogu vidjeti, o dvjema kajdama, odnosno glasovima: *fa* i *mi*. Dok napjev u vatikanskom izdanju već nad prvom riječi, pa i dalje na raznim mjestima ima u melodiji zabilježenu kajdu (glas) *fa*, na našem odlomku iz K. Sućurca zabilježena je kajda (glas) *mi*. Tu istu pojavu zamjenjivanja jednoga glasa za drugi imamo također u napjevu za antifonu »Propter fidem«, ali s tom razlikom, da se ovdje ne radi o kajdama (glasovima) *fa* i *mi*, nego o *do* i *si*. Za ovaj recitativ iznad riječi: »*adiuva me Domine*« u spomenutom antifonaru splitske stolne crkve te u vatikanskom izdanju, u antifoni »Gratias tibi ago« za one recitativne riječi: »*et misisti ad me Apo*« (stolum) zabilježena je kajda *do*, a u napjevu na našem dvolistu stoji jasno zapisana nota *si*.

Da te razlike, *mi* namjesto *fa* i *si* namjesto *do*, nijesu u našem odlomku nastale zabunom prepisivača, o tome nema nikakve sumnje. On je naprotiv svijesno i točno prepisivao, te nam onako bilježeći sačuvao ove napjeve, kako su oni na onim mjestima zvučali već onda, kad su bili sastavljeni. Stari rukopisi to očito dokazuju.

Godine 1928. objavio sam u Sv. Ceciliji, u članku »Dva odlomka iz dvaju starinskih Graduala« jedan drugi, lastovski odlomak beneventane sa starim neumama, te u članku upozorio i naveo slične razlike u napjevima, kao što se nalaze i na ovom dvolistu (*mi* mj. *fa* i *si* mj. *do*), pa kazao, da one razlike u rukopisu nijesu nastale pogreškom prepisivača, nego da su »proizvod drukčijeg, tankočutnijeg shvaćanja« i prema tome da »naš odlomak ne bi pripadao onoj obitelji rukopisa, po kojima je, barem u ovom dijelu, bilo priredeno vatikansko izdanje Graduala«. ⁹ U prikazu toga mog članka, što ga je donijela francuska smotra *Revue Grégorienne*, u svojoj Bibliografiji godine 1935., dodalo je uredništvo na onu moju naprijed navedenu tvrdnju ovo: »To je uistinu još jedan dokaz, da su beneventanski rukopisi vjerno sačuvali autentično recitativno pjevanje crkvenih načina iz zlatnog doba Grgurova pjeva«. ¹⁰ A spomenuti španjolski benediktinac Suñol pišući o glazbenim rukopisima beneventane između ostaloga veli: »Njezini su rukopisi osim toga od velike vrijednosti radi tonalne tradicije, koju nam prenose zadržavajući u nekim načinima prvobitne i autentične recitative na *mi* i na *si*, kako se vidi na ovim primjerima« (koje ondje donosi). ¹¹ Iz tih ovdje navedenih riječi je, eto, jasno, da one različite note *mi* i *si* u napjevima na našem dvolistu nijesu nikakve pogreške prepisivača, a ni preinake, kako

⁹ V. Sv. Cecilija XXII (1928), svez. 2, str. 59.

¹⁰ »C'est en réalité une justification de plus de la fidélité des mss. bénéventains à l'authentique récitation modale de l'âge d'or grégorien«. V. Bibliographie liturgique de la Revue Grégorienne (Novembre-Décembre 1935), str. 47, br. 291.

¹¹ »Les manuscrits ont, de plus, une grande valeur, à cause de la tradition tonale qu'ils nous transmettent, conservant dans certains modes les récitatifs primitifs et authentiques, sur *mi* et sur *si*, comme on le voit dans les exemples suivants.«. — Suñol dom Grégoire M., označeno djelo, str. 222–223.

Vatikansko izdanje

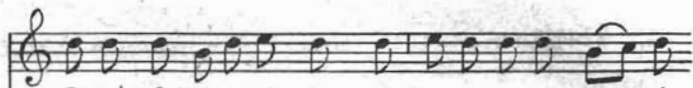

Rukopis iz Kaštel
Sućurca (XI-XII st.)

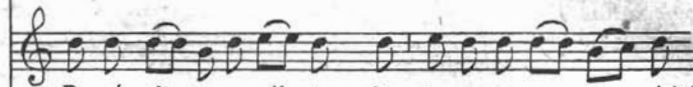
Ofertorij iz prve mise za Božić

I. Antifona stolne crkve
u Splitu (Rkp. xvi st.)

Propter fidem casti- ta- tis iussa sum suspen- di

II. Rukopis iz Kaštel
Sućurca (XI-XII st.)

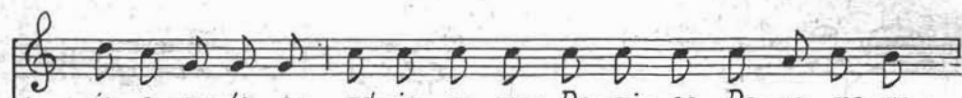

Propter fi- dem casti- ta- tis iussa sum sus- pen- dit(!)

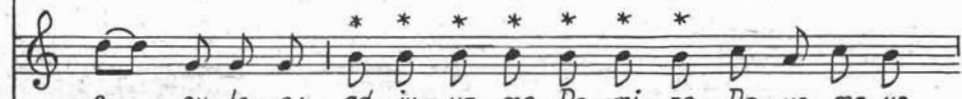
III. Vatikansko izdanje
(iz Večernje sv. Agate)

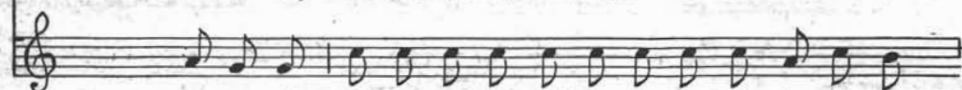
Gratias ti- bi a- go Do- mi- ne qui a me- mor

in e- cu- le- o; ad- iu- va me Do- mi- ne De- us me- us

e- cu- le- o; ad- iu- va me Do- mi- ne De- us me- us

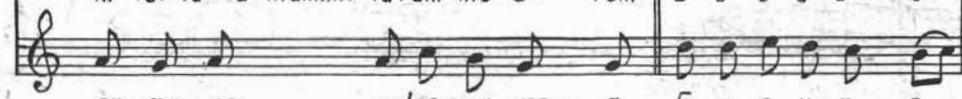
es me- i, et mi- si- sti ad me A- po- sto- lum tu- um

in tortu- ra mamillarum me- a- rum E u o u a e

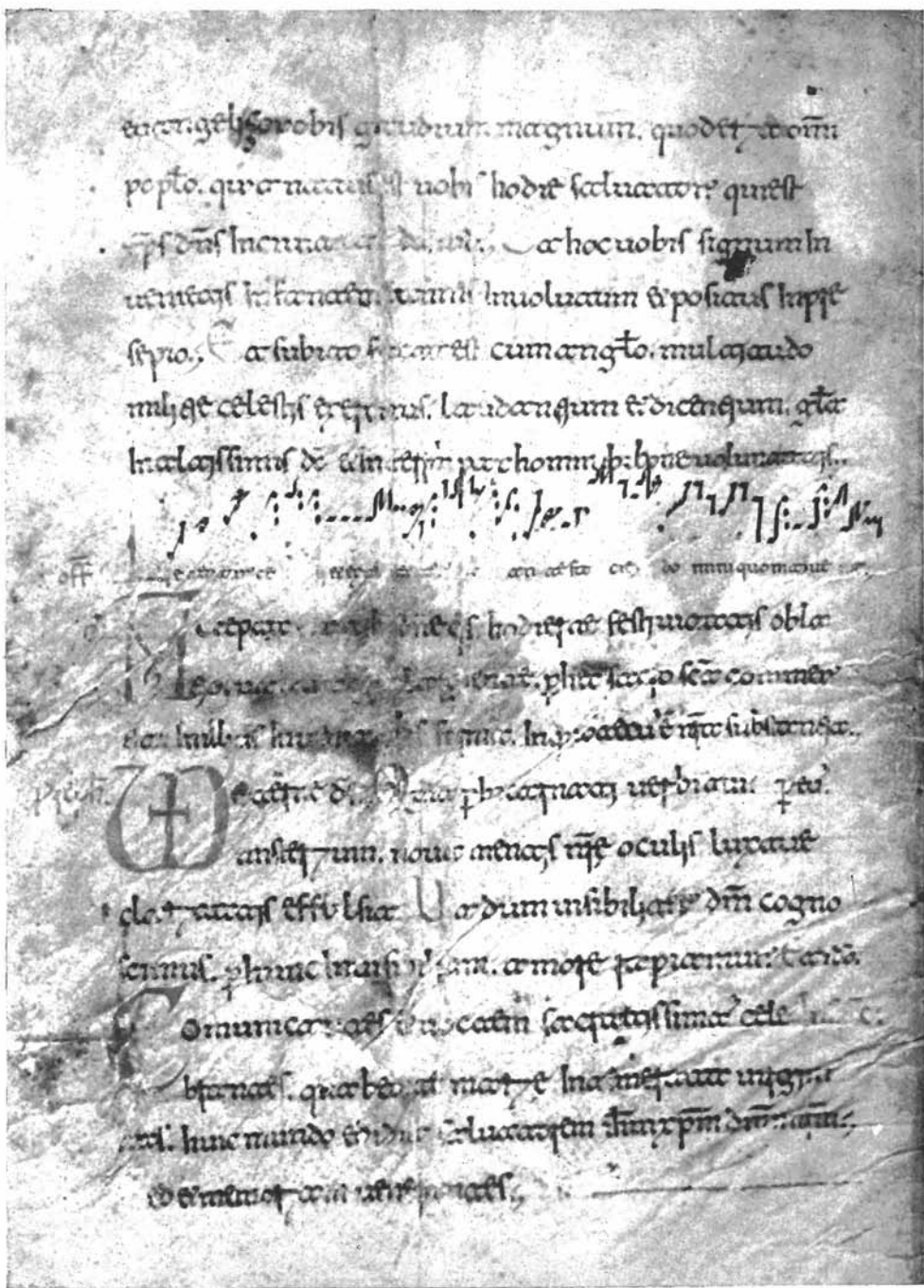

in tor- tu- ra mamil- larum me- a- rum E u o u a e

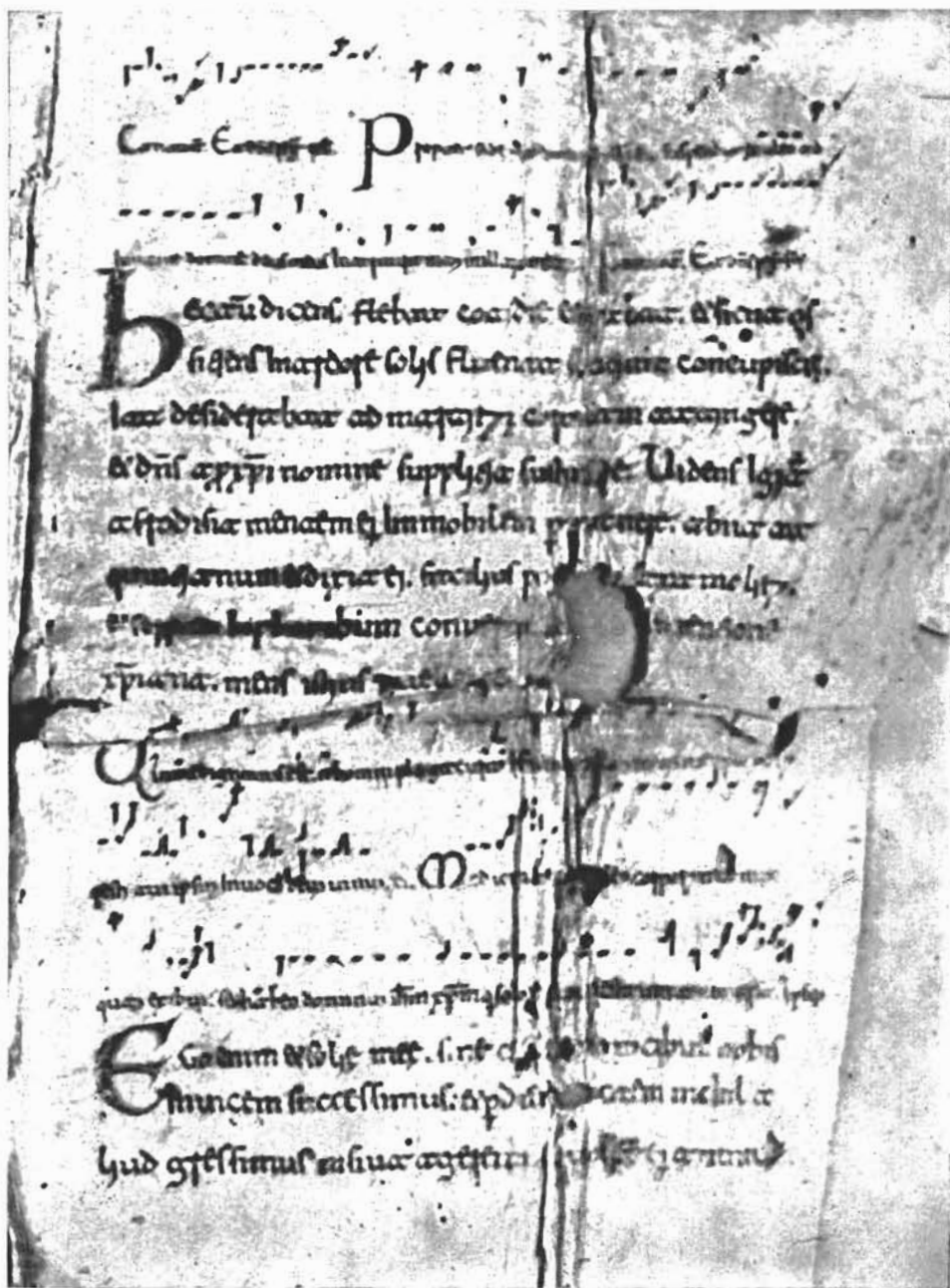

cu- ra- te vulne- ra me- a E u o u a e

Antifone iz službe sv. Agate

Sl. 1. Druga stranica dvolista beneventane iz Kaštel Sućurca (XI–XII st.).

Sl. 2. Treća stranica dvolista beneventane iz Kaštel Sućurca (XI-XII st.)

sam ih ja u onome prvome svom članku bio nazvao, nego da su nam i ovaj sućuraški i onaj lastovski dvolist sačuvali napjeve, što se tiče spomenutih glasova, u njihovu prvotnom, izvornom obliku.

Kada se prema naredbi pape sv. Pija X, izdanoj 1904. godine, imalo pristupiti novom službenom izdanju koralnih melodija prema starim rukopisima, predlagao je glasoviti benediktinac i najbolji teoretski i praktički poznavalac Grgurova pjeva don André Mocquereau zajedno s ostalim članovima opatije Solesmes u Francuskoj, da se ta obnova Grgurovih melodija provede potpuno, prema najstarijim sačuvanim rukopisima, ali drugi bojeći se, možda, još jačeg otpora sa strane onih, koji su se uopće protivili uspostavi tradicionalnih crkvenih melodija i uporno branili dotadašnje Medicejsko izdanje (Pustetovo) s okljaštranim i izobličanim starim napjevima, taj prijedlog don A. Mocquereaua i ostalih redovnika spomenute opatije Solesmes nijesu usvojili. Tako se, eto, dogodilo, da su i u vatikanskom izdanju koralnih knjiga, koje je vodio inače vrlo zaslužan benediktinac don Josip Pothier, zadržane u melodijama one kasnije, za vrijeme dekadence (iza 12. stoljeća) nastale preinake, pa su tako i u napjevima trećeg, četvrtog i osmog načina bile zadržane one isto tako kasnije uvedene pojedine i recitativne note *fa* i *do* namjesto *mi* i *si*, što sve uvaženi gregorijanisti veoma žale.¹² Do uklanjanja tih nedostataka u vatikanskom izdanju možda ne će brzo doći, ali se nadamo, da će ipak, doći, jer to traže i nauka i glazbena umjetnost.¹³ Uz to, dok do toga ne dođe, i ovako nađeni glazbenici spomenici kao što su lastovski i ovdje objavljen sućuraški odlomak, omogućuju nam, da bar djelomično upoznamo i osjetimo čistoću, svježinu i ljepotu starih crkvenih melodija iz zlatnog doba Grgurova pjeva.

Prelazeći preko nekih drugih zanimljivih, ali manje važnih razlika, što se u napjevu za antifonu u čast sv. Agate »Propter fidem« nalaze na našem sućuraškom dvolistu (na pr. one *distrofe* ili dvije kajde poviše samoglasnika *i* i drugdje), ovdje ćemo samo još dodati, da uz spomenutu antifonu donosimo prepisane u modernim notama i one prve neume, što se na dvolistu nalaze ispred nje i iza nje, a bilježe onaj od raznih završetaka sedmog tonusa (*re re mi re do sido*), po kojem su se završetku imala pjevati sva četiri ondje naznačena psalma. Isti završetak nalazi se također u spomenutom

¹² Tako između ostalih H. Potiron u svome temeljito napisanom članku pod naslovom: *La note sensible*, što je izašao g. 1930. u *Revue Grégorienne* (Mars-Avril 1930., str. 23-25). U njemu on spominje uz ostalo one »loše recitativne note za 3.^a, 4.^a i 8.^a način («de mauvaises notes de récitation pour les 3.e, 4.e et 8.e modes»), koje su u vatikanskom izdanju zadržane a nijesu bile uspostavljene one prvobitne prema starim rukopisima XI. i XI.-XII. stoljeća, s kojim se starim rukopisima slažu, kako vidjesmo, i naši odlomci, lastovski i sućuraški.

¹³ Spomenuti učeni benediktinac dom A. Mocquereau u svom djelu: *Le nombre musical Grégorien*, tome I (Rome-Tournai 1908.), na str. 206. piše, da je za treći način redovita *dominanta* bila nota *si*, a ne kako je sada, *do*, pa malo niže nastavlja, da je zadržavanje note *si* kao dominante u psalmodiji ovog načina od najveće važnosti, da se sačuva njegova fizionomija, te da to traži ukus Grgurova pjeva («La dominante régulière du troisième mode était autrefois le *si*... Le maintien du *si*, en ces circonstances, importe extrêmement à la conservation de la physiologie de ce mode. Le goût Grégorien le réclame...»). Na str. 208. spominje nekoje druge nesavršenosti i pogreške, koje su se kasnije uvukle, a od kojih Grgurove melodije zaziru.

antifonaru splitske stolne crkve, a donosi ga isto tako i vatikansko izdanje za psalam uz napjev za antifonu »Gratias tibi ago«, jer je, kao što spomenusmo, jednak napjevu za antifonu »Propter fidem«.

*

Nakon smrti spomenutog sućuraškog župnika don Ante Rubignonija, koji mi je ovaj dvolist bio donio u Split, da ga proučim, ja sam ga predao ondašnjem kancelaru splitske kurije preč. kanoniku dru Urbanu Krizomaliju, da ga radi boljeg čuvanja pohrani u arhivu kurije. Međutim, kad je bombardiranjem iz zraka bila porušena biskupska palača i arhiv iz nje bio djelomično prenesen drugamo, taj se dvolist negdje zametnuo, pa ga se sada ne može naći. Šteta bi bila ako je taj s raznih gledišta važan spomenik iz naše prošlosti propao. Srećom sam, prije nego sam ga vratio, dao fotografski snimiti njegove unutrašnje stranice, pa je tako s ovdje priloženim faksimilima za nauku spasen.